

*Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal*  
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X  
December / Aralık 2020, 24 (2): 735-748

**İmparatoriçe İrene'nin Yasa Eklerine Göre Roma Hukukunda  
Kitab-ı Mukaddes İzleri**

*Bible Traces in Roman Law According to the Law Appendices of Empress Irene*

**Talat Koçak**

Öğr. Gör. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü  
*Lecturer Dr., Afyon Kocatepe University Department of the Principles of Atatürk and  
Turkish Revolution History*  
Afyonkarahisar, Turkey

[talatkocak@gmail.com](mailto:talatkocak@gmail.com)

[orcid.org/0000-0003-4030-7966](https://orcid.org/0000-0003-4030-7966)

**Article Information / Makale Bilgisi**

**Article Types / Makale Türü:** Research Article / Araştırma Makalesi

**Received / Geliş Tarihi:** 4 July / Temmuz 2020

**Accepted / Kabul Tarihi:** 8 December / Aralık 2020

**Published / Yayın Tarihi:** 15 December / Aralık 2020

**Pub Date Season / Yayın Sezonu:** December / Aralık

**Volume / Cilt:** 24 **Issue / Sayı:** 2 **Pages / Sayfa:** 735-748

**Cite as / Atıf:** Koçak, Talat. "İmparatoriçe İrene'nin Yasa Eklerine Göre Roma Hukukunda Kitab-ı Mukaddes İzleri [*Bible Traces in Roman Law According to the Law Appendices of Empress Irene*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 24/2 (Aralık 2020): 735-748.

<https://doi.org/10.18505/cuid.764185>

**Plagiarism / İntihal:** This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

**Copyright ©** Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

**Abstract:** Roman Law is an important legal systematic that contains important codings of world law history. This legal system not only affected Continental Europe, but also the Near East, which was a period under its domination. Especially in the Justinian period, the law collection that emerged as a result of the legal studies starting from the East Roman capital is considered as a monumental work by many historians and jurists. Researchers who praise Corpus Juris Civilis are right. However, this selection, which is one of the most effective law coding, is far from being practical. For this Leo III prepared his law book called Ecloga. Referred to as the first Christian law book, this work was later expanded with some additions. Ecloga was given its final shape during the period of Empress Irene. Irene is one of the strongest female figures in Roman history. Emperor Constantine V married his son Leo (who is from his first wife Çiçek Hatun, the Caspian Princess) to Irene. Irene was the daughter of an ordinary family. She was Athenian as origin. However, Athens was not a city as flashy as it was in ancient times. At the same time, the Athenians were against icon-breaking, which was the official ideology of the empire. It was really interesting that Irene was chosen by Constantine V as wife for his son Leo. After the death of Constantine V, Leo IV acceded to the throne without any problems. The fact that Leo IV had chronic tuberculosis prevented him from state administrations. Actually, it was Irene who filled in this gap. After the early death of Leo IV, due to the aforementioned disease, his 10-year-old son Constantine VI became officially regent. After killing her son by abacination Irene became the sole owner of the throne. In the ongoing process, she abused law and religion to maintain her power. Irene's first law supplement was on oaths. There were many references to the Holy Book in the annex of this law. It was mentioned that it is not a sin to swear in the Old Testament, but it is now forbidden to swear with the New Testament. In addition, the law stipulates that the oath is the way to deny God precisely after lying. However, it was claimed that the oath tradition to the Roman society passed through the Hebrews. Undoubtedly, Irene used the text of this law to prove that the oath of devotion of the majority of the eastern Roman army, allegedly to her son Constantine VI, was invalid. Because in the Roman army, fulfilling the necessary oath and loyalty to the emperor were in front of everything. It was possible for the empress to take over the throne with this proclaimed law article that the vows of the soldiers who swore in order to remain committed to Constantine VI within the army were void. It is obvious that Irene was trying to prevent a possible coup attempt within the army. The empress' second annex to the law concerns those who married for the third time. The law was titled "About those who illegally contract to third or later marriages and about those who marry their own slaves". In Christianity, it was allowed to marry for the second time after the death of one of the spouses. There were certain phrases that marriages to be held for the third time in the Holy Book were forbidden. It is clear that Irene had a political benefit in reminding this ban. Because her power was based on her marriage with Leo, who was the son of Constantine V from his first wife. Their rivals were the sons of Constantine V from his third marriage. Therefore, with this law, she eliminated her political rivals.

**Keywords:** History of Religions, Irene, Icon-breaking, Roman Law, Marriage, Slavery.

### İmparatoriçe İrene'nin Yasa Eklerine Göre Roma Hukukunda Kitab-ı Mukaddes İzleri

**Öz:** Roma Hukuku dünya hukuk tarihinin önemli kodlamalarını içinde barındıran önemli bir hukuk sistemi'dir. Bu hukuk sistemi sadece Kıta Avrupa'sını değil, bir dönem hâkimiyeti altında bulunan Yakındoğu'yu da etkilemiştir. Özellikle I. Justinian döneminde Doğu Roma başkentinden başlayan hukuk çalışmaları sonucunda ortaya çıkan hukuk külliyyatı birçok tarihçi ve hukukçu tarafından abidevi bir eser olarak değerlendirilir. Corpus Juris Civilis'ten övgüyle bahseden araştırmacılar haksız değillerdir. Ancak tüm zamanların etkili yasa kodlamalarından olan bu seçki pratiklikten uzaktır. Bunun için III. Leo hukukçularına Ecloga adı verilen hukuk kitabını hazırlatmıştır. İlk Hristiyan yasa kitabı olarak anılan bu çalışma daha sonra bazı eklerle genişletilmiştir. İmparatoriçe İrene döneminde Ecloga'ya son şekli verilmiştir. İrene, Roma tarihinin en güçlü kadın figürlerinden biridir. İmparator V.

Konstantin, Hazar Prensesi olan ilk eşi Çiçek Hatun'dan olma oğlu Leo'yu İrene ile evlendirmiştir. İreni sıradan bir ailenin kızıdır. Köken olarak Atinalı'dır. Fakat Atina o yıllarda antik dönemdeki gibi gösterişli bir şehir değildir. Aynı zamanda kent halkı imparatorluğun resmi ideolojisi olan ikona kırıcılığa karşıdır. İrene'nin V. Konstantin tarafından, oğlu Leo'ya eş olarak seçilmesi gerçekten ilginçtir. V. Konstantin'in ölümünden sonra IV. Leo sıkıntısız bir şekilde tahta geçmiştir. IV. Leo'nun kronik tüberküloz hastası olması onu devlet idaresinden alıkoymuştur. Bu boşlukta İreni devleti fiilen idare etmiştir. IV. Leo'nun mezkûr hastalıktan dolayı erken yaşta ölmesi neticesinde İreni 10 yaşındaki oğlu VI. Konstantin'in naibi unvanıyla idareyi resmen ele almıştır. Bir takım siyasi ayak oyunları neticesinde oğlunun gözlerine mil çektirerek acılar içinde ölmesine neden olan İrene artık tahtın tek sahibi olmuştu. Devam eden süreçte iktidarını elde tutmak için yaptığı hamlelere hukuku ve dini kullanarak kılıf bulacaktır. İrene'nin ilk kanun eki yeminler üzerinedir. Bu kanun ekinde Kitab-ı Mukkaddes'e çok sayıda atıf vardır. Eski Ahit'te yemin etmenin günah olmadığından fakat Yeni Ahit'le birlikte yemin etmenin artık yasaklandığından bahsedilmiştir. Ayrıca kanunnamede yeminin yalan söylemekten sonra Tanrı'yı kesin olarak inkâr etme şekli olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte Roma toplumuna yemin geleneğinin İbranilerden geçtiği iddia edilmiştir. Kuşkusuz İrene bu yasa metnini kendisine değil, oğlu VI. Konstantin'e biat eden Doğu Roma ordusunun kahir ekseriyetinin ettikleri bağlılık yemininin geçersiz olduğunu ispat için kullanmıştır. Çünkü Roma ordusunda yeminin gereğini yerine getirmek ve imparatora sadakat her şeyin önünde gelirdi. İmparatoriçenin, yeniden tahtı ele geçirmesi, ordu içerisinde VI. Konstantin'e bağlı kalmak adına yemin eden askerlerin aslında yeminlerinin hükümsüz olduğu, ilan edilen bu yasa maddesiyle mümkün olmuştur. İreni, bu hamlesiyle ordu içerisinde olası bir darbe girişimini engellemeye çalıştığı ortadadır. İmparatoriçenin ikinci yasa eki üçüncü kez evlenenlerle ilgilidir. Yasa "Üçüncü ya da Daha Sonraki Evliliklere Yasa Dışı Yollarla Sözleşme Yapanlar ve Kendi Kadın Köleleriyle Evlenenler Hakkında" başlığını taşımaktadır. Hristiyanlıkta eşlerden birinin ölümünden sonra ikinci kez evlenmeye müsaade edilmiştir. Kitab-ı Mukaddes'te üçüncü kez yapılacak evliliklerin yasak olduğuna dair kesin ibareler vardır. İrene'nin bu yasağı hatırlatmasında siyasi menfaati olduğu açıktır. Çünkü kendisinin iktidarı V. Konstantin'in ilk eşinden olan oğlu IV. Leo ile yaptığı evliliğe dayanıyordu. Rakipleri ise V. Konstantin'in üçüncü evliliğinden olan oğullarıydı. Bu nedenle, bu yasa ile siyasi rakiplerini bertaraf etmiş oluyordu.

**Anahtar Kelimeler:** Dinler Tarihi, İrene, İkona kırıcılık, Roma Hukuku, Evlilik, Kölelik

### Giriş

Geç Antik Çağ dünya tarihine etki eden birçok olayın yaşandığı bir zaman dilimini içine alır. Özellikle Roma İmparatorluğunda Hristiyanlığın devlet dini olmasından sonra yaşanan etkileşim birçok alanda toplumu ve devleti kaçınılmaz olarak değişime itmiştir. Hukuk da toplum tarafından oluşturulan dinamik unsurlardan biri olduğu için belki de değişim noktasında en müşahhas örnekler bu alanda görülmektedir. Büyük Justinian'ın başlattığı yasa reformlarının<sup>1</sup> daha pratik bir uygulama alanı olarak planlanan ve Ecloga adı verilen III. Leo dönemi kanunnameleri, Hristiyanlığa fazlaca atıf yaptığı için ilk Hristiyan yasa kitabı olarak anılmaktadır.<sup>2</sup> Bu yasa kitabının eksik görülen yerleri daha sonra eklerle genişletilmiştir. Özellikle İmparatoriçe İrene'nin iki yasa eki dönemin ruhunu yansıtmaya bakımından dikkate değer bir mahiyet taşımaktadır. Tabii İrene'nin bu yasa eklerinin siyasi konjonktürün bir gereği olarak ortaya çıktığı satır aralarından okunabilmektedir. İrene ile ilgili özellikle Doğu Roma'da kadın

<sup>1</sup> Talat Koçak, "Geç Antik Çağ'da (Doğu Roma) Bizans Hukukunun Tarihi Seyri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı 21* (2019): 126-128.

<sup>2</sup> Edwin Hanson Freshfield, *A Manual Of Roman Law the Ecloga Published by the Emperors Leo III and Constantine V of Isauria at Constantinople A.D.726* (Cambridge: Cambridge University Press, 1926), 11-12.

## 738 | Talat Koçak. İmparatoriçe İrene'nin Yasa Eklerine Göre Roma Hukukunda...

üzerine eserler ortaya koyan araştırmacıların çok fazla çalışması vardır. Fakat İrene'nin yasa ekleriyle ilgili eser sayısı kısıtlıdır. Son dönemde yayınlanan Mike Humphreys'in "The Ecloga and its Appendices" adlı çalışması İsaürian hanedanının tüm yasalarını kapsayan bir eserdir. Humphreys'in kitabı sadece kısa açıklamaları bulunan ilgili hanedan dönemi yasalarının derli toplu bir çalışmasıdır ve bu haliyle bile çok kıymetlidir. Eserin bu konu için özel olan yanı İrene'nin yasa eklerinin anlaşılır bir İngilizce ile toplu halde bulunmasıdır. Bunun haricinde bu yasalar Geç Antik Çağ Doğu Roma tarihçilerinin ve hukukçularının eserlerinde birkaç cümle ile geçmektedir.<sup>3</sup>

### 1. İmparatoriçe İrene Dönemine Kısa Bir Bakış

Doğu Roma İmparatoru V. Konstantin Kilisenin üçüncü kez evlenmeyi yasaklamasına rağmen üç kez evlenmiş ve bu evliliklerinden 6 oğlu ve 1 kızı olmuştur.<sup>4</sup> V. Konstantin, bir Hazar Prensesi olan Çiçek Hatun'dan olma oğlu Leo'yu İrene ile evlendirmiştir. İrene'nin neden Leo ile evlendirildiği bilinmemektedir. İrene köken olarak eski antik görkeminden uzak olan, küçük bir kasaba hüviyetine sahip Atina'da doğmuştur. Atina son iki asırda bilgi üretme noktasında oldukça gerilemiş, artık eskisi gibi çok sayıda filozof ve sanatkârın yaşadığı bir merkez olma özelliğini yitirmiş, mutaassıp bir yerleşim yeri haline gelmişti.<sup>5</sup> Bununla birlikte devletin din konusunda resmi politikası olan ikona kırıcılık görüşü de bu kentte kabul görmemektedir.

V. Konstantin'in vefatından sonra IV. Leo sıkıntısız bir şekilde tahta geçmiştir. Tarihçilere göre IV. Leo'yu zorlayan iki şey vardır. Bunlardan birincisi geçmek bilmeyen verem hastalığı,<sup>6</sup> ikincisiyse ihtiraslı eşi İrene'ydi. Nitekim IV. Leo 8 Eylül 780 tarihinde bu ağır hastalıktan dolayı vefat etti.<sup>7</sup> İmparatorun 30 yaşında ölmesiyle, İrene 10 yaşındaki oğlunun naibi olarak fiilen imparatorluğun en etkili kişisi oldu.<sup>8</sup>

İrene, Doğu Roma tarihinin en tartışmalı kişilerinin başında gelir. Doğup büyüdüğü kent itibarıyla ikonalara saygı duyuyordu ve saraya yeniden ikonaların taşınması konusunda taraf oldu. Kadın olmasından dolayı askeri konulardan hiç anlamıyordu. Fakat Doğu Roma tarihinde ordu son yüzyılda idari, dini ve sosyal meselelerde tayin edici rolünü katlayarak artırmıştı. Ayrıca V. Konstantin'in oğulları ve oğlunun üvey kardeşleri gibi taht üzerinde hak iddia edebilecek rakiplerin varlığı İrene için her zaman bir tehditti<sup>9</sup>.

İrene'nin tasvirler lehine tutumunun başkentte çok bir karşılığı yoktu. Askeri kanat tasvir düşmanlığını ideoloji olarak benimsemişti. Kaçınılmaz olarak ordu isyan girişiminde bulundu. Yönetimden memnun olmayan kifayetsiz, nüfuzlu memurlardan da isyancılara katılanlar oldu. İsyancıların amacı IV. Leo'nun kardeşi Nikephoros'u imparator yapmaktı. Fakat İrene aldığı tedbirlerle bu isyanı bastırmayı başardı.<sup>10</sup>

İsyanın başarıya ulaşmamasının ardından imparatoriçe ilk iş olarak eşinin darbeye karıştığını iddia ettiği 5 kardeşini papaz olmaya zorladı. İrene yeniden isyan etmemeleri için,

<sup>3</sup> Bu eserlerden bazıları şunlardır: Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, trc. Fikret Işıltan (Ankara: TTK Yayınları, 1999), Timothy Gregory, *Bizans Tarihi*, trc. Esra Ermert (İstanbul: YKY Yayınları, 2008) ve Alexander Alexandrovich Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, trc. Tevabil Alkaç (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017). İlgili araştırmacıardan sadece Ostrogorsky İrene'nin kanunnamelerinden kısaca bahsetmiştir. Diğer araştırmacıların bahsi geçen eserlerindeyse İrene'nin direkt imparator olarak imzaladığı resmi yazışmalarına değinilmiş, fakat kanunnamelere bir atıf yapılmamıştır.

<sup>4</sup> John Julius Norwich, *Bizans I*, trc. Hamide Koyukan (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2013), 297.

<sup>5</sup> Ahmet Refik, *Bizans İmparatoriçeleri* (İstanbul: Oku Yayınları, 2003), 41.

<sup>6</sup> Giles Morgan, *Byzantium Capital of An Ancient Empire* (Harpden: Pocket Essentials, 2007), 87.

<sup>7</sup> John Julius Norwich, *Bizans I*, 297.

<sup>8</sup> Timothy Gregory, *Bizans Tarihi*, 195.

<sup>9</sup> Mike Humphreys, *The Ecloga and its Appendices* (Liverpool: Liverpool Universty Press, 2017), 31.

<sup>10</sup> Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 164.

dinsel konumlarını herkese göstermek adına bu beş kardeşin Ayasofya'da yapılan ayini birlikte yönetmelerini sağladı.<sup>11</sup> Bu sayede otoritesini sarsmak için ileride çıkabilecek büyük engelleri kendince ortadan kaldırmış oldu.

Darbe girişimi sonrası orduda tasfiye hareketi başlatan İrene istemeden Doğu Roma ordusunun gücünü kırmış oldu. Orduda sevilen komutanların azledilmesi askerlerin motivasyonunu bozdu. Bunun olumsuz etkileri hemen kendini göstermeye başladı. Sicilya valisi bağımsızlığını ilan etti ve akabinde Araplara katıldı. Bu durumu Halife Mehdi'nin oğlu Harun'u (Reşit) İstanbul üzerine sefere göndermesi izledi. Görevi Müslüman Araplara karşı doğu temalarını korumak olan Ermeni General Tatzates tıpkı eski Sicilya valisi gibi<sup>12</sup> askerleriyle birlikte Abbasiler tarafına geçti.<sup>13</sup> Durum İrene için pek parlak görünmüyordu. Doğuda ve batıda ardı ardına gelen iki başarısızlığın devleti güç durumda bıraktığı aşıkardı. Böyle bir konjonktürde İrene'nin barış yapmaktan başka çaresi yoktu. İmparatoriçe halifenin varisi konumunda bulunan ve ordu komutanı olan Harun'a, yardımcısı Staurakios, *Magistros* Peter ve *Domesticus* Antoni'yi elçi olarak gönderdi ve çıktıkları bu seferi bitirmelerini istedi.<sup>14</sup> Harun, gelen elçilik heyetiyle 70.000 dinar karşılığında üç yıl süren bir anlaşmaya imza attı.<sup>15</sup> İrene artık bu anlaşmadan sonra başkentteki otoritesini sağlamlaştırmak için gereken zamanı kazanmış oluyordu.

İrene saltanatı boyunca tek askeri başarısını ironik bir şekilde memleketi olan Yunanistan'da kazanmıştır. 783 yılında Staurakios önderliğindeki ordu önce Teselya ve Makedonya'daki Slav isyanlarını bastırması, arkasından Pelapones içlerine kadar ilerlemiştir.<sup>16</sup> Bu küçük zafer sayesinde ordu bozulan imajını azda olsa toparlamayı başarmıştır.

Artık otoritesini sağlamlaştıran İrene din alanında İkona seviciler lehine birtakım reformlar yapacak kudreti kendi içinde hissetmeye başlamıştı. 31 Ağustos 784 tarihinde ikona kırıcı patrik Pavlos sağlık sorunlarını gerekçe göstererek görevinden ayrıldı. Aynı yılın sonunda İrene bütün başkent ahalisini Magnaura sarayında topladı. Maksudı yakın adamı Tarasios'u Patrik atamaktı. Tarasios'un atanmasına gelebilecek tepkileri bertaraf etmek için atamayı sanki halk istiyormuş gibi gösteren İrene, 25 Aralık 784 tarihinde bu atamayı gerçekleştirdi. Tarasios'un ilk işi ikona kırıcılığı onaylayan 754 tarihli synod kararını reddetmek üzerine çalışmalarına başlamak oldu. Bunun için yeni bir konsil toplamak amacıyla Roma Kilisesi'yle müzakerelere girişti.<sup>17</sup>

31 Temmuz 786 yılında Kutsal Havariler Kilisesi'nde toplanan konsil konu üzerinde görüşmelere başladı. Fakat o sırada beklenmedik bir şey oldu. İstanbul merkezli tagmata<sup>18</sup> üyeleri hala ateşli birer ikona kırıcılık taraftarlarıydı. Kiliseyi basıp müzakerelere engel oldular.<sup>19</sup> Binayı hemen boşaltmazlarsa korkunç şekilde cezalandırılacaklarını söylediler. Bu durum karşısında din adamlarının tamamı kiliseyi boşalttılar. Roma'dan gelen Papa elçileri bu baskıdan dolayı İstanbul'u terk etmek zorunda kaldılar.<sup>20</sup>

İrene bir kez daha hayal kırıklığı yaşamıştı. İstanbul'u tasvir aleyhtarı birliklerden temizlemeden bu meseleyi çözemeyeceğini kavramıştı. Bunun için birlikleri Müslüman Araplar

<sup>11</sup> John Julius Norwich, *Bizans 1*, 298.

<sup>12</sup> Gregory Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi 1*, trc. Ömer Rıza Doğrul (Ankara: TTK Yayınları, 1999), 206.

<sup>13</sup> John Julius Norwich, *Bizans 1*, 298; James A. Arvites, "Eirene'nin Saltanatı Döneminde Bizans Anadolu'sunun Savunması", *Tarih Dergisi 64* (2016) trc. Murat Keçiç-Cüneyt Güneş, 131.

<sup>14</sup> Theophanes Confessor, *The Cronicle Of Theophanes Confessor*, trc. Cyril Mango and the others (Oxford: Clarendon Press, 1997), 629.

<sup>15</sup> Casim Avcı, *İslam Bizans İlişkileri* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2003), 92.

<sup>16</sup> John Julius Norwich, *Bizans 1*, 298.

<sup>17</sup> Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 165.

<sup>18</sup> Başkenti ve imparatoru korumakla görevli birliklere verilen isim. Cüneyt Güneş, "X. Yüzyılda Bizans Taktikonlarına Göre Bizans-İslam Güçlerinin İlk Karşılaşma Alanları: Kleisouralar ve Kleisouralar-daki Askeri Taktiklere Dair", *History Studies 10/1* (2018), 92.

<sup>19</sup> Timothy Gregory, *Bizans Tarihi*, 195.

<sup>20</sup> John Julius Norwich, *Bizans 1*, 298.

## 740 | Talat Koçak. İmparatoriçe İrene'nin Yasa Eklerine Göre Roma Hukukunda...

üzerine, doğuya yapılacak bir sefer için şehir dışına çıkarttı. Sonra bu birlikler dağıtıldı. Akabinde başkent ve çevresine imparatoriçeye bağlı birlikler yerleştirildi. Hâkimiyetini güvence altına alan İrene, konsili bu sefer Nikeia'da (İznik) 787 yılında topladı. Konsile Patrik Tarasios başkanlık ediyordu.<sup>21</sup> Nikeia'da 350 piskopos ve çok sayıda keşişin takip ettiği yedi toplantı yapıldı.<sup>22</sup> Konsilde yapılan tartışmalarda daha önce tasvir kırıcı faaliyetlerde bulunan piskoposların durumu damgasını vurdu. İlimli olan grup konsil önünde sapıklıklarını itiraf edenleri cemaate yeniden kabul etti. Fakat keşişler bu duruma şiddetle karşı çıktılar<sup>23</sup>. Bu tartışma dini kurallara bağlı olan ve görüşlerinde esneme göstermeyen, katı keşişlik kurumuyla, siyasi koşulların ve devletin politikalarına uyan, genel Ortodoks inancının kuralları benimsendiği sürece devletle çatışmak istemeyen ılımlı gurubun arasındaki mantalite farkının dışı vurumuydu.<sup>24</sup> Nikeia konsilinde bu iki guruptan başarı kazanan ılımlı din adamları olmuştur.<sup>25</sup>

Konsilde ihtilaflı konularda bağlayıcı kararlar alındı. Başta tasvir severlerin itibarı iade edildi. Konsülün kararlarına uymayanlar lanetlendi.<sup>26</sup> Kutsal tasvirlerin put olduğu, tasvirlerle saygı duyanların Allah'a şirk koştuğu yönünde tasvir sevicilik aleyhine propaganda yapılması yasaklandı. Konsül kilise görevlerinin parayla satılmaması yönünde din adamları için bazı etik kurallar getirdi. Manastırların yeniden ihya edilmesi karara bağlandı. Konsüle katılan piskoposların "yeni bir Konstantin ve yeni bir İrene" şeklinde tezahüratları eşliğinde bu kararlar onaylandı.<sup>27</sup>

İrene her şeye rağmen tasvir kırıcılarla ilgili bir takibata gitmedi. İmparatoriçe, bulunduğu konumunu bir tasvir kırıcı olan kayınpederine ve eşine borçlu olduğunu biliyordu. Onların suçlu bulunup (hayatta olmasalar da) itibarlarının alınmaması için titiz davrandı.<sup>28</sup> Bununla birlikte kanaatimizce tasvir kırıcıların sayıca az da olsalar kritik makamlarda etkileri vardı. Bu durum İrene'yi tasvirler meselesinde daha hassas davranmaya iten bir diğer sebepti.

İmparator VI. Konstantin annesiyle beraber bu belgeyi imzalamaktan memnundu. Bununla birlikte artık 17 yaşına gelmişti ve İrene'nin muhaliflerinin kullanabileceği bir karakter yapısına sahipti. İrene ise geçici olarak aldığı naiplik sıfatının tüm yetkilerini kullanıyordu ve iktidarı paylaşma niyetinde değildi. İrene ile VI. Konstantin arasında ilk gerilim, annesinin müşaviri hadım Stavrakios üzerinden olacaktı. Bu anlaşmazlıktan sonra VI. Konstantin, amansız bir tasvir kırıcı olan Michael Lakhanodrakon'u maiyetine aldı.<sup>29</sup> Ana-oğul arasında gerilim devam ederken beklenmedik bir gelişme yaşandı. Ordu içerisinde tasvir kırıcı bir grup İrene'ye darbe teşebbüsünde bulunmuştu. Niyetleri İrene'yi Sicilya'ya sürmektir. İrene erken haber alarak sorumluları cezalandırdı ve VI. Konstantin'i darbecilerle işbirliği yaptığı suçlamasıyla tutuklattı. Resmi yazışmalarda VI. Konstantin'in adı devlet gelenekleri gereği önce

<sup>21</sup> Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, trc. Tevfik Bıyıklıoğlu (İstanbul: Vakıf Matbaası, 1937), 73.

<sup>22</sup> Theophanes Confessor, *The Cronicle Of Theophanes Confessor*, 636.

<sup>23</sup> Mitrofan Vasilevich Levtchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, trc. Maide Selen (İstanbul: Özne Yayınları, 1999), 132.

<sup>24</sup> Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 166.II. İznik Konsili Dinler Tarihi uzmanlarınca Antik Dönem konsülleri arasında sınıflandırılır.

<sup>25</sup> II. İznik Konsili Dinler Tarihi uzmanlarınca Antik Dönem (İlk Çağ) konsilleri arasında sınıflandırılır. Alparslan Yalduz, "Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2003), 265.

<sup>26</sup> 787 Niceia Konsülünde 430 yılında ölen Aziz Neilos'a atfı yapılmıştır. Aziz Neilos bir mektubunda "Kutsal Kilisenin iki yanını, yetenekli bir ressam tarafından yapılmış Eski Ahit ve Yeni Ahit'ten resimlerle doldur ki, kutsal yazınları okuyamayan cahiller, resimlere bakarak hak Tanrı'ya samimiyetle hizmet eden erkekçe işleri düşünsünler ve kahramanlıklar yapmak için harekete geçsinler" demiştir. Bu prensip ikona seviciliğin pragmatik yanını göstermesi bakımından önemlidir. John Lowden, "The Beginnings of Biblical Illustration", *Late Antique and Medieval Art of the Mediterranean World*, ed. Eva R. Hoffman (Malden: Blackwell Publishing 2007), 126.

<sup>27</sup> Alexander Alexandrovich Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 306.

<sup>28</sup> Timothy Gregory, *Bizans Tarihi*, 195.

<sup>29</sup> Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 167.

yazılıyordu. Bu duruma son vermenin zamanının geldiğini düşünen İrene ordudan imparatorluk için kendisini asıl, oğlunu ikinci sırada zikreden bir yemin talep etti. İstanbul'a yakın themalar<sup>30</sup> İrene'nin bu talebini olumlu buldular. Fakat ordunun Küçük Asya kanadında imparatorluğa inanılmaz bir tepki vardı. Özellikle Armeniakon Theması birlikleri bu isteğe muhavemet gösterdiler. İrene'ye muhavefet diğer temalara da sıçradı ve çok geçmeden ordunun kahir ekseriyeti VI. Konstantin'i imparatorluğun tek ve meşru hükümdarı ilan ederek bağlılık yemini etti.<sup>31</sup>

İrene bu sefer kaybetmişti. İmparatorluk sarayından alındı ve Eleutherios Sarayı'na gönderildi. Artık güç 19 yaşındaki oğlunun elindeydi. İlk başlarda her şey VI. Konstantin'in lehineydi. Ordu onun arkasındaydı ve büyük bir kredisi vardı. Fakat o bu şansını kullanamadı. İradesiz, beceriksiz bir imparator oldu. Sonunda annesini yeniden yönetime ortak etmek zorunda kaldı.<sup>32</sup>

VI. Konstantin'in taraftarları büyük hayal kırıklığı içerisindeydiler. Karar verme noktasında süratli ve isabetli değildi ve çok çabuk etki altında kalıyordu. Bütün bunların üzerine 792 yılında Bulgarlara karşı yapılan savaşta utanç verici bir şekilde savaş meydanından kaçması bardağı taşıran son damla olmuştu. Muhafızlar yeniden harekete geçtiler. Maksatları İrene ve VI. Konstantin'i tamamen ortadan kaldırıp yerine, müteveffa imparator V. Konstantin'in papaz olmaya zorlanan en büyük oğlu Nikephoros'u tahta geçirmektir. Fakat VI. Konstantin bu sefer acımasızca davrandı. Nikephoros'un gözüne mil çektirdi ve diğer dört amcasının dillerini kestirdi.<sup>33</sup>

VI. Konstantin artık tebaası için iradesiz, korkak bir hain olmanın ötesine geçmişti. Artık başkentteki halkın gözünde o bir caniydi. Tebaasının pek az bir kısmı ona saygı duyuyordu ve ordu içerisinde de taraftarı kalmamıştı. Sadece bazı din adamları ona sempati duyuyordu. Fakat beceriksiz imparator bu desteği de tüketmeyi başaracaktı. İmparator 795 yılında eşi Paphlagonialı Maria'yı boşadı ve saray nedimesi olan Theodote adında bir kadınla evlendiğini duyurdu. Kilise ikinci evliliklere sadece eşlerin ölümünden sonra izin veriyordu. Bu konularda daha tutucu olan keşişlere göre bu tam bir rezaletti. Onlara göre bu durum Ruhulkudüs'e karşı işlenmiş bir büyük günahı. Bu nedenle keşişler sadece zina eden VI. Konstantin'e değil aynı zamanda bu evliliğe onay veren Patrik Tarasios'a da kızıyor ve her ikisini de suçlu görüyordu. Bu durum patriklik makamı ve keşişler arasında Meochia (Zina) İhtilafı olarak anılacaktı<sup>34</sup> ve ikona seviciler arasında bir kırılmaya yol açmıştı. Artık imparatorlukta VI. Konstantin'e destek olabilecek hiçbir gurup kalmamıştı.

İrene beklediği fırsatı artık yakalamıştı. İktidara dönüşünden itibaren oğlunun itibarını zedeleyecek pek çok olayda sessiz kalmıştı. VI. Konstantin askeri açıdan başarısız sicilini temizlemek için Müslüman Arapların üzerine yürüdüğünde onu Abbasi ordularının geri çekildiğine dair yanlış bir istihbarat gönderdi. Hâlbuki o sırada Harun Reşit ordusuyla hala Anadolu içlerindeydi. Bu geri çekilme onun eskisi gibi ödlekle bir şekilde savaş meydanlarından kaçtığı şeklinde yorumlandı. İşler tam da İrene'nin istediği gibi ilerliyordu. 797 yılının Haziran ayında İrene artık darbe yapmaya hazırды.<sup>35</sup>

VI. Konstantin hipodromdan çıkıp Aziz Mamas Kilisesi'ne doğru giderken önünü kesen bir grup askerın saldırısına uğradı. Muhafızların onu savunması sayesinde canını kurtaran

<sup>30</sup> Müslüman Arapların ilk dönem fetih hareketlerini engellemek için Doğu Roma İmparatorluğu tarafından kurulan idari taksimata verilen isimdir. Bu askeri bölgeler sayesinde Doğu Roma Anadolu'da bir savunma hattı oluşturabilmiştir. Murat Keçiş-Cüneyt Güneş, "Bizansın Anadolu'daki Yeni Düzeni: Thema Sistemi'nin Ortaya Çıkışı ve Problemler", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi* 19/43 (2018), 95-107.

<sup>31</sup> John Julius Norwich, *Bizans 1*, 302.

<sup>32</sup> Timothy Gregory, *Bizans Tarihi*, 197.

<sup>33</sup> Theophanes Confessor, *The Chronicle Of Theophanes Confessor*, 643.

<sup>34</sup> Joan Mervyn Hussey, *The Church In The Byzantine Empire* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 53.

<sup>35</sup> John Julius Norwich, *Bizans 1*, 302.

## 742 | Talat Koçak. İmparatoriçe İrene'nin Yasa Eklerine Göre Roma Hukukunda...

İmparator, destek bulmak ümidiyle bir kayıkla kentin karşı kıyısına geçmeye çalıştı. Fakat İrene oğlundan önce davranarak onu yakalattı.<sup>36</sup> Saraya getirilen imparator bir müddet burada kaldı ve 15 Ağustos günü, öğlen 3'te 27 yıl önce doğduğu erguvani odada gözlerine mil çekildi.<sup>37</sup> Bu olayı ilahi bir hoşnutsuzluk olarak yorumlayan Theophanes, imparator kör olduğu için İstanbul'da havanın karardığını, güneşin 17 gün boyunca havayı aydınlatmadığını ve gemilerin rotalarında saptığını söylemiştir.<sup>38</sup>

İrene tahtın tek hâkimiydi. Artık imparatorluğu vekâleten değil asaleten yönetiyordu ve hazırlattığı kanunnamelerde kendini *basilissa* olarak değil, *basileos* olarak isimlendirildi.<sup>39</sup> Yani kendinden önceki erkek imparatorlardan hâkimiyet yönünden bir eksikliğini bulunmadığını ima edecek kadar dominant bir karakterdi.

İrene'nin bu baskın karakterine rağmen iki danışmanı Staurakios ve Aiteos'un birbirini çekememesi bürokratik işleyişi yavaşlatıyordu. İmparator(içe) artık oğlunun ölümünden sorumlu tutulduğu için tebaası tarafından eskisi gibi sevilmiyordu. İrene popülerliğini yeniden kazanmak için büyük vergi indirimlerine gitti. Ancak bu vergi indirimleri imparatorluğu daha büyük bir çıkmazın içine soktu ve İrene için sadece kaçınılmaz olan sonu biraz geciktirdi.<sup>40</sup>

800 yılında, Papa III. Leo Roma'da bulunan Aziz Petrus Kilisesi'nde Frank kralı Charlemagne'a Roma İmparatoru olarak tacı giydirdi. Papa'ya göre Roma İmparatorluğu tacı boştaydı. Charlemagne'ın tacı takmasıyla Roma İmparatorluğu gerçek bir imparator kazanmıştı.<sup>41</sup> Fakat Charlemagne'ın aldığı sadece bir unvanıydı. Yeni unvanı ona ne asker, ne de yeni toprak parçası getirmemişti. Bu durum sadece psikolojik anlamda bir üstünlük sağlamıştı. Gerçek manada imparator olmak için İrene ile evlenmeyi, kendisine politik bir hedef olarak belirledi. Bu amaçla elçilerini İstanbul'a gönderdi.<sup>42</sup> İrene elçileri iyi ağırladı. Aslında bu evlilik onun için de bu kurtuluş olabiliyordu. Çünkü sarayda hiç destekçisi kalmamıştı.

Fakat işler umduğu gibi gitmemişti. 31 Ekim 802'de yüksek rütbeli memurlar sarayı işgal ettiler. Hipodromda toplanan meclis bir oldubitti ile İrene'yi tahttan indirdi.<sup>43</sup> Yerine *logothetes geniku* (maliye bakanı) olan Nikephoros getirildi.<sup>44</sup> İrene tutuklandı, Midilli adasına sürgüne gönderildi ve 803 yılında orada öldü.<sup>45</sup> Bir kadın olarak 22 yıl iktidarda kalan İrene sadece Doğu Roma tarihi için değil, dünya tarihi için de ilgi çekici bir figür olarak akıllara kazınmıştır.

## 2. İrene Dönemi Yasa Ekleri

İrene dönemi kanunnameleri Herakleios döneminde yazılanlarla beraber elimizde olan nadir sayıdaki hukuk eklerindedir.<sup>46</sup> İrene'nin resmi saltanat süresi (her ne kadar öncesinde 17 yıl naip unvanıyla hüküm sürse de) 797-802 yılları arasındaki beş yıldır. Bu beş yıl içerisinde *basileos* unvanıyla iki hukuk eki çıkartmıştır. Birincisi adli meselelerde yemin

<sup>36</sup> Edward Foord, *The Byzantine Empire* (London: Adam And Charles Black Press, 1911), 198.

<sup>37</sup> Arap vakayinameleri İrene'nin oğlunun gözüne mil çektiğinin sebebini, VI. Konstantin'in Harun Reşit'e verdiği sözden caydığını ve halkı tarafından sevilmediğine bağlarlar. Bu sebepten dolayı İrene Abbasi saldırısından korktuğu için oğlunu cezalandırmıştır. Dolayısıyla İrene bu eylemi kendi kişisel hırsı için değil, imparatorluğun çıkarları için yapmıştır. Tafsilat için Nadia Maria El Cheikh, *Arapların Gözüyle Bizans*, trc. Mehmet Moralı (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012), 95.

<sup>38</sup> Theophanes Confessor, *The Cronicle Of Theophanes Confessor*, 649.

<sup>39</sup> Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 168.

<sup>40</sup> John Julius Norwich, *Bizans 1*, 305.

<sup>41</sup> Alexander Alexandrovich Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 310.

<sup>42</sup> Panos Sophoulis, *Byzantium and Bulgaria 775-831* (Leiden: Brill Press, 2012), 159.

<sup>43</sup> Nicolas Oikonomides, "The Role of the Byzantine State in the Economy", *The Economic History Of Byzantium*, ed. Angeliki E. Laiou (Washington: Dumbarton Oaks 2002), 982.

<sup>44</sup> John Haldon, *Byzantium at War AD 600-1453* (Oxford: Osprey Publishing, 2003), 41.

<sup>45</sup> John Julius Norwich, *Bizans 1*, 309.

<sup>46</sup> Herakleios dönemi hukuk ekleri için John Konidares, "Die Novellen des Kaisers Herakleios", *Fontes Minores V*, ed. Dieter Simon (Frankfurt: Vittorio Klosterman Publisher, 1982), 33-106.



kullanımı, ikinci evliliklerle ilgilidir. Her ikisi de büyük yasal değişiklikler içermez. Kanunlar İsauria Hanedanı'nının kurucusu III. Leo tarafından hazırlatılan kanunlara (Ecloga) eklenmiştir. İlgili yasa ekleri Ecloga'daki yasa maddeleri üzerinde büyük çaplı bir değişiklik getirmese de, kimi tarihçiler tarafından retorik ve ideolojik açıdan, İsauria yasa projesinin merkezine atılan bir yıkım topu olarak değerlendirilmiştir.<sup>47</sup>

İrene, evlilik yoluyla İsauria Hanedanının bir ferdi olmuştur. Bu hanedanın temel özelliği ikona kırıcı politikanın imparatorlukta uygulanmasını başlatan aile olmasıdır. Fakat İrene bu politikaya yukarıda da bahsettiğimiz gibi topladığı sinod meclisleriyle açıkça muhalefet etmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiği zaman İrene döneminde İsauria Hanedanı politikalarının zıddı bir siyaset izlendiğini bize göstermektedir.

Karakter olarak pragmatik bir yapıya sahip olan İrene, hukuku da kendi iktidarını perçinleştirmenin bir aracı olarak kullanmıştır. Hiçbir zaman orduyla arası iyi olmayan imparatoriçe, gücünü manastır keşişlerinden, kendi atadığı Patrik Tarasios vasıtasıyla kiliseden ve sivil bürokratlardan almıştır. Yumuşak güç olarak adlandırabileceğimiz bu destekçileri etkin şekilde kullanmıştır.

### 2.1. Adli Meselelerde Kullanılan Yeminler Üzerine Yasa Eki

İrene'nin döneminde hazırlanan yasa eklerinin ilki adli meselelerde kullanılan yeminler üzerinedir. Metinde yemin etmenin gereksiz olduğundan, hatta bunun ötesinde Hristiyanlık açısından günah olarak kabul edildiğinden bahsedilmiştir. Bunu yaparken Eski ve Yeni Ahit'e uzun uzun atıflar yapılmıştır. Kanunname, Ecloga'da yeminle ilgili kısımlara bir eleştiri söz konusudur.<sup>48</sup> Ecloga'da yemin, tanıklığı doğrulamak ve anlaşmazlıkları çözmek için bir araç olarak görülmüştür. Fakat bu durum sadece Ecloga'ya has bir uygulama değildir. Roma hukukunun<sup>49</sup> ilk dönem uygulamalarında, İslam Hukukunda<sup>50</sup> ve diğer hukuk sistemlerinde yemin, yargılamanın hassasiyetine göre delil olarak sayılmıştır.

İrene'nin yeminlere savaş açmasının sebebi yine iktidarını güçlendirmek içindi. Bilindiği gibi İrene ordudan sadakat yemini istemişti. Fakat ordunun büyük çoğunluğu oğlu VI. Konstantin'e biat etti ve ona sadık kalacaklarına dair yemin etmişti.<sup>51</sup> Eğer ordu İrene'ye biat etmiş olsaydı böyle bir yasa ekine gerek duymayacağı aşikârdır.

<sup>47</sup> Mike Humphreys, *The Ecloga and its Appendices*, 31-32.

<sup>48</sup> Ecloga'nın pek çok yerinde yeminlerin delili güçlendirme özelliğinden bahsedilmiştir. *Güvenilir ve Güvenilmez Şahitler* adını taşıyan 16. Bölümün 7. Maddesine göre "ifade vermek için mahkeme huzuruna çağrılan şahitlerin öncelikle, yeminsiz olarak ileri sürecekleri bilginin delilleri iki ya da üç kez tahkikat edilir. Ve eğer soruşturulacak olayla ilgili (soruşturmaya etki edecek) bir şey söylerlerse kesin yemin ettirilirlir" denilmektedir. Bununla birlikte aynı bölümün 10. Maddesinde de "İhtilafı bir durumda mahkemeye başvuran, davalarını ifade ettikten sonra karara uymayan ancak başka bir mahkemeye temyize gitmeyi isteyen davacılar ilk mahkemeden önce yargılanan şahitleri çağırabilirler ve onlar yargılanır. Eğer bir şekilde ilk duruşmada tanıklık yapan şahit ölürse, ilk durumda verdiği ifade yeminli bir beyan ile kabul edilir..." ibareleri yeminin şahitlikte etkin bir şekilde kullanıldığının kanıtı niteliğindedir. Edwin Hanson Freshfield, *A Manual Of Roman Law the Ecloga Published by the Emperors Leo III and Constantine V of İsauria at Constantinople A.D.726*, 97.

<sup>49</sup> Roma Hukuk yargılamalarında şahitlikte yemine büyük önem verilmiştir. Yargılamalarda davacı, mahkemeye intikal eden konu hakkında yemin etmekten imtina ederse dava düşerdi. Aynı durum davalı içinde geçerliydi. Şayet davalı mezkûr konuya dair yemin etmekten kaçınırsa haksız olduğuna kanaat getirilirdi. Ziya Umur, *Roma Hukuku* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1974), 643.

<sup>50</sup> İslam Hukukunda yeminin yeri ile ilgili tafsilat için Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, "İslam Muhakeme Usûlü Hukukunda Bir İsbat Vasıtası Olarak "Yemin" Delili, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (1994), 179-195.

<sup>51</sup> John Julius Norwich, *Bizans* 1, 302.

## 744 | Talat Koçak. İmparatoriçe İrene'nin Yasa Eklerine Göre Roma Hukukunda...

İmparatoriçe mezkûr meselenin halli için yine dinî argümanları kullanacaktı. Tabii burada Patrik Tarasios'tan yardım aldığı tahmin edilebilir. Ona göre yemin etmeyi Hz. İsa yasaklamıştı. Hz. İsa tebliğ ettiği yeni şeriatıyla<sup>52</sup> Hz. Musa şeriatının bazı hükümlerini ilga etmişti. Bu nedenle kanunnamede, "Eski Ahit'in kusurlu dünyasını Yeni Ahit'in içerdiği zarafete tercih eden kötü Hristiyanlar" oldukları için İsaerialı Hanedanına inceden bir eleştiri söz konusudur. İsaerialılar, ahlaki reformculardan ziyade, insanları yemin etme günahına götüren günahkârlar olarak tasvir edilmiştir.<sup>53</sup> Burada hanedanın ikona kırıcı olmalarının intikamı metin üzerinden alınmıştır.

İrene yasa ekine Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına başlamış ve kendini "Dindar Basileos" olarak tanıtmıştır. İlk satırlarda Tanrı'nın kutsal emirlerine uyulmasının imparatorluğun gelişmesi için bir gereklilik olduğundan bahsetmiştir. Bununla birlikte Musa Hukuku'nun asıl olan Hristiyan Hukuku'nun bir gölgesi olduğunu söyleyerek<sup>54</sup> Yeni Ahit'in İbraniler isimli bölümüne atıf yapmış ve gelecek güzel günlerin (Hristiyanlığın) bir habercisi olabileceğinden söz etmiştir.<sup>55</sup>

Devam eden satırlarda Eski ve Yeni Ahit'ten cümleler özenle seçilmiştir. "Geçmişte 'öldürmeyeceksin' denmiş, ama Efendimiz bize... nedensiz sinirlenmememizi söylemişti.<sup>56</sup> 'Zina etmeyeceksin' demiş fakat dendiğine göre bir kadına şehvet duyarak bakmıyoruz.<sup>57</sup> 'Yemin etmeyeceksin' demiş, fakat artık hiç yemin etmek zorunda değiliz.<sup>58</sup>" Didaktik bir anlatım yöntemi benimsenmiş olan yasa izahlarında okuyanı ikna etmek için bu yolun seçildiği hemen anlaşılmaktadır. Bir kanunun soğuk ve kesin ifade tarzı yerine, daha canlı bir anlatım üslubu hemen kendini hissettirmektedir.

Kanunnamede yeminin yalan beyandan sonraki Tanrı'yı en net şekilde inkâr etme biçimi olduğu iddia edilmiştir. Yemin etmenin daha çok bir İbrani geleneği olduğu belirtilmiştir. İrene'ye göre:

"bu şimdiye kadarki ihtilafların karmaşıklığını bir yeminle çözmeyi geçerli kılar. Eski yasayı düzenleyen Tanrımız ve kurtarıcımız İsa Mesih'in söylediği gibi, hiçbir şekilde yemin olmaması gerektiğini açıkça emrediyor. Onu takiben, 'kardeşlerim yemin etmeyin' diyerek haykırıyor.<sup>59</sup> Aynı şekilde şanlı ve kutsanmış babalarımız, her türlü kötü sözden kaçınmak için bu emiri nesilden nesile aktararak yasaya uyup anlaşmışlardır. Bu ilahi mevzuatın karşısında boynumuz kıldan ince, saygıyla eğilir, bu hüküm süren zıt ve yasadışı gelenekleri yasaklarız. Yemin kirliliğinin bize emanet edilen Hristiyan cemaatinin arasında yetkilendirilmesi doğru değildir. Çünkü en gösterişli söz söyleyen peygamber Yeşaya demiştir ki,

<sup>52</sup> Hz. İsa yeni bir şeriat (hukuk) düzeni mi getirmişti? Yoksa mevcut Hz. Musa hukukunda küçük değişiklikler mi yapmıştı? Bu soruya verilecek cevaplar "müstakil bir Hristiyan Hukuku var mıydı?" sorusunun da cevabıdır. Elbette ki Hz. İsa peygamberlik vazifesini Musevi bir toplum içerisinde icra etmiştir. Hz. İsa, her peygamber gibi kendisinden önce gelen peygamberlerin tamamlayıcısıdır. Meseleye bu zaviyeden baktığımız zaman bir 'İsevi Şeriatından' bahsetmek mümkündür. Konuyla ilgili tartışmalar için Tuncay Başoğlu, "Hristiyan Hukuku", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 9 (2007), 25-66.

<sup>53</sup> Mike Humphreys, *The Ecloga and its Appendices*, 32.

<sup>54</sup> "Kutsal Yasa'da gelecek iyi şeylerin aslı yoktur, sadece gölgesi vardır. Bu nedenle Yasa, her yıl sürekli aynı kurbanları sunarak Tanrı'ya yaklaşanları asla yetkinliğe erdiremez." *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap* (Springfield: Life Publishers, 2009), İbraniler 10/1.

<sup>55</sup> Mike Humphreys, *The Ecloga and its Appendices*, 164.

<sup>56</sup> "Atalarımıza, 'Adam öldürmeyeceksin. Öldüren yargılanacak' dediğin duydunuz. Ama ben size diyorum ki, kardeşine öfkelenen herkes yargılanacaktır. Kim kardeşine aşağılayıcı bir söz söyleirse, Yüksek Kurul'da yargılanacaktır. Kim kardeşine ahmak derse, cehennem ateşini hak edecektir." Matta 5/21-22.

<sup>57</sup> "'Zina etmeyeceksin' dediğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, bir kadına şehvetle bakan her adam, yüreğinde o kadınla zina etmiş olur." Matta 5/27-28.

<sup>58</sup> "Yine atalarımıza, 'Yalan yere ant içmeyeceksin, ama Rab'bin önünde içtiğin antları yerine getireceksin' dediğini duydunuz. Oysa ben size diyorum ki, hiç ant içmeyin: Ne gök üzerine, çünkü orası tanrının tahtıdır; ne yer üzerine, çünkü orası O'nun ayak taburesidir; ne de Yeruşalim üzerine, çünkü orası Büyük Kral'ın kentidir." Matta 5/33-35.

<sup>59</sup> "Kardeşlerim, öncelikle şunu söyleyeyim: Ne gök üzerine, ne yer üzerine, ne de başka bir şey üzerine ant için. "Evet"iniz evet, "hayır"ınız hayır olsun ki, yargıya uğramayasınız." Yakup 5/12.

"Kimler ki, benim halkımı kelimelerle günaha girmesine neden olur ve çok yemin ettirirse, tamamiyle yok edilmelidir.<sup>60</sup>" Musa'nın kendisi de, Kutsal Yazıları dikkatle incelemeye istekli olanlara yemin etmeyi açıkça reddetti ve bunun için dedi ki, "Rabbin adını kullanarak yemin etmeyin<sup>61</sup> ve Rabbinizin adını boşu boşuna kullanmayın.<sup>62</sup>" Bu nedenle, dünya telaşesi ve meseleleri hakkındaki tartışmalar gereksiz ve boşunadır. Süleyman'ın söyleyişine göre, "her şey boş".<sup>63</sup> Lakin bizim için yasalar, evanjelistlerin, cennet krallığının vatandaşlığı ve meleklerin yoldaşlığı ödülleri takdim ettiği kişiler kadar önemlidir.<sup>64</sup>

Görüldüğü üzere İrene, dini kendisine meşruiyet aracı olarak bir paravan yapmaktan çekinmemiştir. Ama her şeye rağmen ileri sürdüğü tezler kendi inandığı değerler manzumesi içerisinde doğru ve ikna edicidir.

Yasaya göre bundan sonra yapılacak her türlü alım-satım 5 ya da 7 güvenilir tanığın olduğu bir ortamda imzalanmalıdır. İleride belgenin orijinal olup olmadığı bu tanıkların şehadetleriyle tespit edilecektir. Yazılı olmayan anlaşmalarda 3, 5 ya da 7 tanık önünde şifahan yapılmalıdır. Olası bir anlaşmazlık halinde bu tanıklar mahkeme huzuruna çağırılır ve sorulur. Anlaşmazlıklar bu şekilde çözümlenmelidir. İhtilaflı durumlarda 3 tanık iki, üç defa hâkim tarafından sorgulanmalı ve söyleyeceği şeyler yazıya şu şekilde geçirilmelidir:

"Rabbim bizim bulunduğumuz bu belgeyi emanet ettiğimiz bu kutsal yerin tanığı ol. Gerçek bir tanık bulduk. Hiçbir koşulda yalan söylemeyecek ve bizim bu beyanımızla, Tanrımız Mesih'in heybetli mahkemesinin önünde duruyoruz. Bizim ve çocuklarımızın şimdi ve sonsuza dek bu tanıklığımız için hak ettiğimiz şeyi almamızı sağla. Eğer herhangi bir zamanda ya da durumda yanlış tanıklık yaptığımız kanıtlanırsa, bizim beyanımız yüzünden ortaya çıkacak hasarı öderiz ve sahte tanıklık suçumuzun cezasını çekeriz. Aynı Süleyman'ın Özdeyişlerinde yazıldığı gibi, "Sahte bir tanık cezasız kalmayacaktır."<sup>65</sup>

İmparatoriçe prosedürlerin başkent dışında kalan yerleşim yerlerinde uygulanmasına özen gösterilmesi gerektiği belirtmiştir. Bununla birlikte hukuku ilgilendiren ihtilafların, şimdiye kadar hüküm süren gelenekte olduğu gibi, yemin etmemek ve yukarıda belirtildiği gibi belgeyi uygun şekilde oluşturmak şartıyla "Kutsal İncil'i veya kıymetli haçı tutan tanıkların beyanına göre çözüleceğini" söylemiştir.<sup>66</sup>

## 2.2. Evlilikle İlgili Bazı Yasaklar Üzerine Yasa Eki

Diğer yasa eki evliliklerle ilgilidir. Yasa "Üçüncü ya da Daha Sonraki Evliliklere Yasa Dışı Yollarla Sözleşme Yapanlar ve Kendi Kadın Köleleriyle Evlenenler Hakkında" başlığını taşımaktadır ve Dindar Basileos adıyla imzalanmıştır.<sup>67</sup>

Hristiyanlıkta eşlerin ölümünden sonra ikinci kez evlenmeye müsaade edilmiş ama üçüncü evliliklere izin verilmemiştir. Doğu Roma vatandaşları bu yolu aşmak için hukuku zorlamışlardır. Bunun için eşlerinden boşanan veya eşi vefat etmiş olan bir kişi, emri altındaki bir köle ile birlikte yaşamaya başlayıp, ondan çocuk yapardı. Bu ilişkiden olan çocukları da nüfusuna geçirir veya bir şekilde mirastan pay almasını sağlardı. Aslında bu durumun yasak olduğuna dair Ecloga'nın ikinci bölümünde açık bir atıf vardır.<sup>68</sup> Bu durum yasa ekinde de belirtilerek yasanın uygulanması konusunda hassasiyet gösterilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur.

<sup>60</sup> "Çünkü acımasızlar yok olacak, alaycılar silinecek, Kötülüğe fırsat kollayanların hepsi kesilip atılacak. Onlar ki, insanı tek sözle davasında suçlu çıkarır, Kent kapısında haksız azarlayana tuzak kurar, Yok yere haklının hakkını çiğnerler." Yeşaya 29/20-21.

<sup>61</sup> "Benim adımla yalan yere ant içmeyeceksiniz. Tanrınız'ın adını aşağılamış olursunuz. RAB benim." Levilliler 19/12.

<sup>62</sup> "Tanrın RAB'bin adını boş yere ağzına almayacaksın. Çünkü RAB, adını boş yere ağzına alanları cezasız bırakmayacaktır." Mısır'dan Çıkış 20/7.

<sup>63</sup> "Her şey boş, bomboş, bomboş!" diyor Vaiz." Vaiz 1/2.

<sup>64</sup> Mike Humphreys, *The Ecloga and its Appendices*, 166.

<sup>65</sup> "Yalancı tanık cezasız kalmaz, yalan soluyan kurtulamaz." Süleyman'ın Özdeyişleri 19/5.

<sup>66</sup> Mike Humphreys, *The Ecloga and its Appendices*, 167-168.

<sup>67</sup> Mike Humphreys, *The Ecloga and its Appendices*, 168.

<sup>68</sup> Edwin Hanson Freshfield, *A Manual Of Roman Law the Ecloga Published by the Emperors Leo III and Constantine V of İsauria at Constantinople A.D.726, 72-80.*

## 746 | Talat Koçak, İmparatoriçe İrene'nin Yasa Eklerine Göre Roma Hukukunda...

Üçüncü evliliklerin açık bir şekilde yasaklanmasının İrene için siyasi faydaları olduğu açıktır. Çünkü kendisinin siyasi ve hukuki pozisyonu V. Konstantin'in ilk eşinden olan oğluyla yaptığı evliliğe dayanıyordu. Rakipleri ise V. Konstantin'in üçüncü evliliğinden olan oğullarıydı. Bu nedenle, bu yasa ile siyasi rakiplerini bertaraf etmiş oluyordu.

Yasa ekinde "Tanrı'yı gören Musa kutsal yazılarda neler yazıldığını söyledi;" ne eklenecek ne de ondan alınacaktır" denilerek Eski Ahit'in Yasanın Tekrarı isimli bölümüne gönderme yapılmıştır.<sup>69</sup> Devam eden bölümde Tanrı'nın seçtiği havari olan Pavlus'un yasal evlilikler sözleşmesine<sup>70</sup> uymak ve hiçbir koşulda ikinci bir evlilikten sonra yeniden evlenmeyi düşünmemenin Hristiyan inancının bir gereği olduğu belirtilmiştir.

Yasanın devamında köle kadınlarla yaşanan birlikteliklerle ilgili caydırıcı ifadeler kullanılmıştır. Özellikle üst düzey memurların köle olan kızlarla meşru bir evlilik yapmalarının yasak olduğu yeniden kayda geçirilmiştir.<sup>71</sup> Bu kanun yürürlüğe girdikten sonra bunu yapmaya kalkışan kişilerin, birleşmeleri yasa dışı sayılacağı ve bu şekil evliliklerden doğan çocuklar gayr-ı meşru çocuklar olarak görüleceği yeniden matbuata geçirilmiştir.<sup>72</sup> Aslında Roma Hukuku'nda olan, fakat pek uygulanmayan kölelikle ilgili yasalara bir hatırlatma yapılmıştır. Eski kanunlarda köle bir annenin veya anne-babanın çocuğu köleydi.<sup>73</sup> Çünkü Roma hukukunda bir kölenin hür bir kimseyle ilişkisi, kabul edilemez bir durumdur. Bu durum meşru evlilik sayılmadığı gibi, köle bir kadından doğan çocuk köle olurdu.<sup>74</sup> Bir kölenin de imparator olmak için hak iddia edemeyeceği zaten ortadadır. İrene'nin bu yasa ekini eski Roma kölelik kanunlarını Kitab-ı Mukaddes'te bulunan evlilikle ilgili şer-i hükümlerle harmanlayarak oluşturduğu daha belirgindir.

### Sonuç

İmparatoriçe İrene tüm Roma tarihi boyunca gücü doğrudan elinde tutmuş tek kadın figürdür. Doğu Roma gibi ataerkil bir toplumda, genelde asker kökenli kişilerin iktidarda olduğu bir siyasi zeminde imparatorluğunu ilan etmesi ve bunu kabul ettirmesi gerçek bir başarı hikâyesidir. İrene bunu yaparken iki yerden güç almıştır. Bunlardan ilki din, ikincisi ise hukuktur. Geç Antik Çağ'da ordu gibi iktidara daha sert müdahale araçlarının bulunduğu bir devlette, yumuşak güç olarak nitelendirilebileceğimiz bu iki alanı etkin şekilde kullanarak iktidarda kalması bir yönetim organizasyon başarısıdır.

Oğlunun naibi olarak iktidara geldiği ilk dönemden itibaren önce yakın adamı Tarasios'u patrik olarak atayarak bir kadın olarak otoritesine karşı gelecek din adamlarının muhalefetini bertaraf etmiştir. Bununla birlikte başından beri pek çok din adamının karşı durduğu ikona kırıcılık akımının akamete uğratılması hususunda yaptığı çalışmalarla popülaritesini artırmayı başarmıştır.

<sup>69</sup> 'Size verdiğim buyruklara hiçbir şey eklemeyin, hiçbir şey çıkarmayın. Ama size bildirdiğim Tanrınız RAB'in buyruklarına uyun' Yasa'nın Tekrarı 4/2. "Size bildirdiğim bütün buyruklara iyice uyun. Bunlara hiçbir şey eklemeyin, hiçbir şey çıkarmayın." Yasa'nın Tekrarı 12/32.

<sup>70</sup> Paulus'un evlilik sözleşmesi Kitab-ı Mukaddes'in 1. Korintliler adlı kısmının 7. Bölümüdür ve 40 maddeden oluşmaktadır. Burada kastedilen maddeler kanaatimizce ilgili bölümün 10., 11., 39. ve 40. Maddeleridir. "Evlilereyse şunu buyuruyorum, daha doğrusu RAB buyuruyor: Kadın kocasından ayrılmasın. Ayrılsa evlenmesin, ya da kocasıyla barışsın. Erkek de karısını boşamasın." 1. Korintliler 7/10-11. "Kadın, kocası yaşadıkça kocasına bağlıdır. Kocası ölürse dilediği kimseyle evlenmekte özgürdür; yeter ki, o kişi Rab'be ait biri olsun. Ama dul kadın, olduğu gibi kalırsa daha mutlu olur. Ben böyle düşünüyorum ve sanırım bende de Tanrı'nın ruhu vardır." 1. Korintliler 7/39-40.

<sup>71</sup> Roma Hukuku'nun ilk devir uygulamalarında köleler şahıs sayılmadığı için kanun önünde meşru bir evlilik yapmaları imkânsızdı. Onların evlilikleri hukuki sonuçları olmayan fiili birleşmelerden ibaret olarak nitelendiriliyordu. Fulya İlçin Gönenc, *Roma Hukukundan Kadın* (İstanbul: XII Levha Yayınları, 2010), 93.

<sup>72</sup> Mike Humphreys, *The Ecloga and its Appendices*, 168.

<sup>73</sup> Şakir Berki, *Roma Hukuku* (Ankara: Nur Basımevi, 1949), 109.

<sup>74</sup> Ziya Umur, *Roma Hukuku*, 353.

Hukuk alanında yazdırdığı iki kanun maddesi ise tam bir sentezi içermektedir. Eski Ahit'te bulunan Musa şeriatının bazı hükümlerine ve Yeni Ahit'e atıflar yaparak din kurallarıyla eski Roma Hukukunu sentezlemiştir. İrene'nin yasa eklerinde yaptığı yeni bir şey değildir. Yapılan çalışma Ecloga ile başlayan Roma Hukukunda Hristiyanlığın daha belirgin hale getirilme geleneğinin bir devamı niteliğindedir.

İrene'nin yemin ve evlilikle ilgili hazırlattığı bu yasa ekleri elbette mezkûr idarecinin siyasi otoritesini sağlama alma gayretinin bir ürünüdür. İlk hukuk metninde yeminlerin geçersiz olduğundan, hatta Yeni Ahit'le birlikte yeminlere dair bir yasak getirildiğinden bahsedilmiştir. Bu durumu kendisine değil, oğluna biat eden Doğu Roma ordusunun büyük çoğunluğunun ettikleri bağlılık yemininin geçersiz olduğunu ispat için kullanmıştır. Çünkü yemine sadakat askerlik gibi mesleklerde her şeyin önünde gelirdi. İrene, oğlunu öldürtmesinden sonra ordu içerisinde kararsız kalan gurubun, vicdan yükümlülüğünden kurtularak, kendine bağlı olmasını bu sayede sağlamaya çalışmıştır.

Üçüncü kez evlenmenin yasak olduğundan bahsedilen ikinci yasa eki aslında hukuk açısından gereksiz bir metindir. Zaten Roma Hukuku'nun önceki uygulamalarında bu durum yasaklanmıştır. Bu emirnamede de siyasi gelecek kaygısının ön planda olduğu açıktır. Çünkü İrene'nin taht üzerindeki hâkimiyet iddiası V. Konstantin'in ilk eşinden olan oğluyla gerçekleştirdiği izdivaca dayanıyordu. Bu konuda muarızları ise kayınbiraderleri idi. Fakat bunlar V. Konstantin'in üçüncü evliliğinden olan oğulları olduğu ve kanuna aykırı evlilik yoluyla dünyaya geldikleri için siyasi rakiplerini bertaraf etmiş oluyordu. İlgili yasa maddesinde de Kitab-ı Mukaddes'in evlilikle ilgili bölümlerine yine atıflar yapılmıştır. İrene bu sayede gücünü dinsel metinler üzerinden korumayı başarmıştır.

### Kaynakça

- Ahmet Refik. *Bizans İmparatoriçeleri*. İstanbul: Oku Yayınları, 2003.
- Arvites, James Anthony. "Eirene'nin Saltanatı Döneminde Bizans Anadolu'sunun Savunması". *Tarih Dergisi*, 64 (2016) trc. Murat Keçiş-Cüneyt Güneş, 125-140.
- Avcı, Casim. *İslam-Bizans İlişkileri*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2003.
- Başoğlu, Tuncay. "Hristiyan Hukuku". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 9 (2007), 25-66.
- Diehl, Charles. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, trc. Tevfik Bıyıklıoğlu. İstanbul: Vakıf Matbaası, 1937.
- El Cheikh, Nadia Maria. *Arapların Gözüyle Bizans*, trc. Mehmet Morali. İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.
- Foord, Edward. *The Byzantine Empire*. London: Adam And Charles Black Press, 1911.
- Freshfield, Edwin Hanson. *A Manual Of Roman Law the Ecloga Published by the Emperors Leo III and Constantine V of Isauria at Constantinople A.D.726*. Cambridge: Cambridge University Press, 1926.
- Gökmenoğlu, Hüseyin Tekin. "İslam Muhakeme Usûlü Hukukunda Bir İsbat Vasıtası Olarak 'Yemin' Delili". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (1994), 179-195.
- Gönenc, Fulya İlçin. *Roma Hukukundan Kadın*. İstanbul: XII Levha Yayınları, 2010.
- Güneş, Cüneyt. "X. Yüzyılda Bizans Taktikonlarına Göre Bizans-İslam Güçlerinin İlk Karşılaşma Alanları: Kleisouralar ve Kleisouralardaki Askeri Taktiklere Dair". *History Studies* 10/1 (2018), 85-100.
- Gregory Abu'l-Farac. *Abu'l-Farac Tarihi 1*. trc. Ömer Rıza Doğrul. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Gregory, Timothy. *Bizans Tarihi*. trc. Esra Ermert. İstanbul: YKY Yayınları, 2008.
- Haldon, John. *Byzantium at War AD 600-1453*. Oxford: Osprey Publishing, 2003.
- Humphreys, Mike. *The Ecloga and its Appendices*. Liverpool: Liverpool University Press, 2017.
- Hussey, Mervyn Joan. *The Church In The Byzantine Empire*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Keçiş, Murat-Güneş, Cüneyt. "Bizansın Anadolu'daki Yeni Düzeni: Thema Sistemi'nin Ortaya Çıkışı ve Problemler". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi* 19/43 (2018), 95-107.
- Koçak, Talat. "Geç Antik Çağ'da (Doğu Roma) Bizans Hukukunun Tarihi Seyri". Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı. 21 (2019): 125-132.
- Konidares, John. "Die Novellen des Kaisers Herakleios". *Fontes Minores V*, ed. Dieter Simon. Frankfurt: Vittorio Klosterman Publisher, 1982, 33-106.
- Levtchenko, Vasilevich Mitrofan. V. *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*. trc. Maide Selen. İstanbul: Özne Yayınları, 1999.
- Lowden, John. "The Beginnings of Biblical Illustration". *Late Antique and Medieval Art of the Mediterranean World*, ed. Eva R. Hoffman. Malden: Blackwell Publishing, 2007.
- Morgan, Giles. *Byzantium Capital of An Ancient Empire*. Harpenden: Pocket Essentials, 2007.
- Norwich, John Julius. *Bizans 1*. trc. Hamide Koyukan. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2013.
- Oikonomides, Nicolas. "The Role of the Byzantine State in the Economy". *The Economic History Of Byzantium*, ed. Angeliki E. Laiou. Washington: Dumbarton Oaks, 2002.
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. trc. Fikret İşıltan. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Sophoulis, Panos. *Byzantium and Bulgaria 775-831*. Leiden: Brill Press, 2012.
- Theophanes Confessor. *The Cronicle Of Theophanes Confessor*. trc. Cyril Mango and the others. Oxford: Clerendon Press, 1997.
- Umur, Ziya. *Roma Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1974.
- Vasiliev, Alexander Alexandrovich. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. trc. Tevabil Alkaç. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Yalduz, Alparslan. "Konsillerin Hristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2003), 257-296.
- Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*. trc. Donald C. Stamps vd., Springfield: Life Publishers, 2009.